

RŪTA MARIJA VABALAITĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

MORALĖS FILOSOFIJOS YPATYBĖS JUOZAPO GOLUCHOVSKIO „KONKURSINIAME TRAKTATE“

The Aspects of Moral Philosophy
in the „Competitive Tractate“ of Józef Gołuchowski

SUMMARY

This article examines the moral philosophy portions of the Tractate of Józef Gołuchowski, a philosopher of Polish origin ascertained by many scholars to be a follower of Schelling. The Tractate was submitted in 1821 to contest the seat of professor of philosophy at Vilnius University. The ideas in this Tractate are compared with Aristotelian, Stoical and Christian ethical tradition, to the thinking of British theoreticians of moral sense, and to the ideas of Kant, Fichte, Schelling and Hegel. An index of works devoted to moral philosophy composed by Gołuchowski is analyzed here, together with some problems expressed in the critical review of the Tractate. We may conclude that elements of traditional ethics in the Tractate are intertwined with Kantian concept of morality, while the influence of other theoreticians, not excluding Schelling, is minimal.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamos XIX a. lenkų kilmės filosofo, daugelio tyrinėtojų laikomo Schellingo šalininku, Juozapo Goluchovskio traktato, kurį jis pateikė Vilniaus universiteto paskelbtam konkursui filosofijos profesorius etatui užimti, dalys apie moralės filosofiją. Goluchovskio traktato idėjos lyginamos su Aristotelio, stoikų ir krikščioniškosios etikos tradicija, britų moralės jausmo teoretikų, Kanto, Fichte's, Schellingo, Hegelio mintimis. Analizuojamas Goluchovskio sudarytas moralės filosofijai skirtų veikalų sąrašas, nagrinėjamos traktato recenzijoje iškeltos problemos. Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad Goluchovskio traktate susipina tradicinės etikos elementai ir Kanto moralumo samprata, o kitų teoretikų, net ir Schellingo, įtaka traktate pateiktai moralės filosofijos sampratai yra minimali.

RAKTAŽODŽIAI: moralės filosofija, prigimtinė teisė, tikslas, praktinis protas, autonomija, Kantas, Schellingas.

KEY WORDS: moral philosophy, natural law, end, practical reason, autonomy, Kant, Schelling.

IVADAS

Baigiamoji knygos *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse. Filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje–pirmojoje XIX a. pusėje* dalis¹ supažindino skaitytojus su 1820 m. Vilniaus universitete paskelbtu konkursu užimti filosofijos profesoriaus etatą ir jo nugalėtojo Juozapo Vaitiekaus Goluchovskio šiam konkursui parašytu traktatu bei su jame pateiktų logikos ir metafizikos idėjų analize. Goluchovskio moralės filosofija darbe nebuvo interpretuota. Traktato moralės filosofijos nenagrinėjo ir žymiausias Goluchovskio tyrinėtojas Stefanas Harassekas tiesiog todėl, kad jis analizavo Goluchovskio filosofiją anksčiau², negu Vrublevskių bibliotekos archyve buvo rastas ir identifikuotas „Konkursinio traktato“ rankraštis. Mūsų žiniomis, šiame rankraštyje išdėstytos moralės filosofijos netyrinėjo nei Romanas Plečkaitis, Eugenijus Vasilevskis, Włodzimierz Tyburskis, nei kiti apie Goluchovskį rašę mokslininkai. Taigi šio straipsnio tikslas išanalizuoti traktato moralės filosofiją, nustatyti jo autoriaus minčių ištakas antikinėje, krikščioniškojoje, klasikinėje ir romantinėje vokiečių filosofijoje. Lyginamoji analizė patvirtins arba paneigs daugelio tyrinėtojų palaikomą teiginį apie Goluchovskio filosofijos artimumą šelingiškajai. Taip pat straipsnyje numatytas tyrinėjimas praplės Apšvietos, kantizmo ir romantizmo teorijų santykių XIX a. pradžios Lietuvos filosofijoje pažinimą.

Straipsnyje numatytus uždavinius spėsti palengvina „Konkursinio traktato“ pabaigoje pridėtas literatūros sąrašas. Ši dar nepublikuota traktato dalis leidžia numatyti, kurie moralės filosofai galėjo

paveikti jaunojo Goluchovskio apmąstymus, kurių kūrinių jis nevertino arba net nežinojo. Tad pirmiausia apžvelgiame literatūros sąrašo dalį, kurioje išvardijami „praktinei filosofijai naudingi veikalai“³.

Sąrašas prasideda Platono dialogais, jame yra visos trys Aristotelio „Etikos“, stoicizmą reprezentuojantis Seneka ir keli stoicizmui artimi Cicerono veikalai (kitų antikos ir visų viduramžių moralės filosofijos kryptčių veikalai neminimi). Daug daugiau kūrinių reprezentuoja Naujųjų amžių prigimtinės teisės ir moralės teorijas. Goluchovskis įrašo Christianą Wolffą ir visus klasikinės vokiečių filosofijos kūrėjus, prancūzus François de La Rochefoucauld, Gabrielį Bonnot de Mably, virtinę britų moralinio jausmo kryptties teoretikų ir daugybę kitų mažiau žinomų to laiko lenkų ir vokiečių filosofų. Sąrašė yra tradicinių teizmo pažiūrų nesilaikiusių autorių, bet daugiausia abejonių konkurso organizatoriams turėjo sukelti tarp vertingiausių etikos veikalų autorių įrašytas radikalus krikščioniškosios moralės kritikas Denis Diderot. Keista, bet dėl jo nei traktato rankraštyje, nei recenzijoje pastabų nėra. Gal vertintojai į sąrašą nesigilino, o gal jie žinojo, kad į sąrašą įtrauktas Diderot veikalas⁴ iš tiesų yra ne jo paties, Diderot tik laisvai išvertė ir savo pastabomis papildė Anthony'io Shaftesbury'io kūrinių *Inquiry Concerning Virtue and Merit* (*Dorybės ir vertingumo tyrinėjimas*). Vertinant praktinės filosofijos veikalų sąrašą kitų konkurso darbų kontekste, pažymėtina, kad Goluchovskio surašytasis yra nepalyginti gausesnis negu Angelo Dugirdo⁵, be to, į jį įtraukti labai skirtingų moralės filosofijos kryptčių kūriniai.

TRAKTATO MORALĖS FILOSOFIJA

Savo paties apmąstyta moralės filosofiją Goluchovskis pateikia specialiai jai skirtame traktato III skyriuje bei iš dalies traktato įvade ir skyriuje apie filosofijos dėstymą. Palyginus moralės filosofijos kurso planą (III traktato skyrius) ir aprašymą, kaip šis planas bus realizuojamas (traktato skyriaus apie filosofijos dėstymą dalis), išryškėja du skirtingi autoriaus požiūriai į moralaus elgesio pagrindą. Planas sugestijuoja, kad moralumas pirmiausia grindžiamas protu, o dėstymo gairėse išreiškiamas įsitikinimas, kad moralumą sužadina įsijautimas į kilnių žmonių gyvenimo istorijas, žmogaus bejėgiskumo jam abejingoje aplinkoje pojūtis, prisirišimo prie savo tėvynės jausmas. „Filosofijos dėstymo plano“ minties eiga labiau remiasi retorika negu logika. Viena vertus, Goluchovskis, lyg nuspėdamas šopenhauerišką pasaulėjautą, rašo apie žmogui priešišką gamtą, kita vertus, lyg kartodamas Antony'į Shaftesbury'į, žaivisi pasaulio harmoningumu, organiška visumos tvarka ir žadina žmogaus entuziazmą atitikti šią aukščiausią, gražiai ir protingai organizuotą vienovę. Kadangi šios traktato dalies tekstas yra labiau literatūrinis negu mokslinis, toliau straipsnyje aptariame tik „Konkursinio traktato“ teorinę moralės filosofijos dalį.

Moralės filosofijos vietą tarp kitų filosofijos disciplinų Goluchovskis paaiškina remdamasis Aristotelio pradėta tradicija. Egzistuoja tik vienas, bet mūsų tyrinėjimo kontekste reikšmingas Goluchovskio interpretacijos skirtumas. Jis išskiria tai, ką graikai vadino *θεωρία* ir *πραξις*, bet net neužsimena apie *ποίησις*. Žinoma,

konkurso reikalavimuose ir nebuvo prašoma aprašyti kūrybos filosofiją, bet, kita vertus, tiksliai šių reikalavimų mūsų filosofas nesilaikė. Vien savo iniciatyva Goluchovskis įtraukė daleles apie prigimtine teisę⁶, tad, sekdamas romantikų idėjomis, jis galėjo kūrybą bent paminėti. Juk vienas ryškiausių romantinės filosofijos bruožų ir yra meninės, estetinės kūrybos išaukštinimas net ir moralinio veiksmo sąskaita. Tačiau traktato įžangoje ir „Moralės filosofijos“ skyriuje nėra nei šio, nei kitų romantizmo bruožų.

Kitose vietose Goluchovskio propaguojamos romantizmo idėjos susijusios su jį paveikusia Friedricho Wilhelmo Josepho Schellingo filosofija, bet „Konkursiniame traktate“ aptariama praktinės filosofijos problematika iš esmės skiriasi ir nuo šelingiškosios. Goluchovskis aiškina tradicines moralės filosofijos temas, o Schellingas klausia, kaip įmanomas praktinis veiksmas, pateikia transcendentalinę moralės sąvokų mąstymo ir aiškinimo dedukciją. Vienintelė Schellingui artima Goluchovskio mintis yra apie mūsų vaizdinių ir objektų sąsajas. *Transcendentalinio idealizmo sistemoje* Schellingas nurodo, kad praktinės filosofijos problema glūdi būtinybėje atskleisti, kaip mąstymas gali keisti objektyvumą, ir teigia, kad filosofijai vienu požiūriu reikia aiškinti „perėjimą iš realaus pasaulio į vaizdinių pasaulį, arba kaip objektyvumą apibrėžia vaizdinius, antru – perėjimą iš vaizdinių pasaulio į realųjį, arba kaip (laisvai kilę) mūsų vaizdiniai apibrėžia objektyvumą. Šiuo antru požiūriu yra apibrėžta antroji problema: „kaip tai, kas tik

maštoma, pakeičia objektyvumą taip, kad ji visiškai atitinka tai, kas maštoma.“⁷ Goluchovskis tarsi perfrazuoja šią Schellingo mintį, teigdamas, kad kitaip negu teorinėje filosofijoje, kur aiškinama, „kaip subjektiškumas būna modifikuojamas objektiškumu“⁸, praktinėje reikia paaiškinti, „kaip objektiškumą modifikuoti subjektiškumu“⁹, ir jai rūpi, kad „mano vaizduotė tobulai atitiktų tai, kas iš jos turi atsirasti.“¹⁰ Šis vienintelis Goluchovskio praktinės filosofijos panašumas į šellingiškąją verčia abejoti žymių Lietuvos ir Lenkijos filosofijos istorijos tyrinėtojų Stefano Kaczmareko¹¹, Bronisławo Łagowskio¹², Włodzimierzo Tyburskio¹³ ir kt. teiginiais apie Goluchovskį kaip uolų Schellingo sekėją.

Itin sureikšmindamas žmogiškąją veiklą, moralės apmąstymą laikydamas aukščiausia filosofijos dalimi, Goluchovskis yra artimas Johannui Gottliebui Fichte'ui. *Žmogaus paskirties* autorius teigia, kad „visas mano mąstymas turi būti susijęs su mano veikimu: jis turi sutikti būti laikomas priemone – kad ir tolima – šiam tikslui pasiekti; kitaip jis tėra tuščias betikslis žaidimas, jėgų ir laiko švaistymas, kilnios, man visai kitam reikalui duotos galios iškraipymas.“¹⁴ Analogišką nuostatą ne vieną kartą primena ir Goluchovskis, vis pabrėždamas, kad žmogus esąs veikėjas, o ne vien stebėtojas.

Traktato mintys apie nereikšmingą atskiro individo gyvenimą didingo žmonių istorijos reginio kontekste skamba lyg Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio teorijos atgarsis¹⁵. Kaip ir ankstesnėse traktato dalyse, dalyje apie „Moralės filosofijos apimtį ir ribas“ yra skirstymų, paremtų hegeliškų triadų principu. Ta-

čiau daugiausia Goluchovskio idėjų siejasi su aristoteliškosios ir krikščioniškosios etikos tradicija bei Immanuelio Kanto moralės filosofija.

Žmogaus veiklos akstinu laikydamas troškimą, mūsų autorius pratęsia Platono–Aristotelio tradiciją. Tiesa, jo išskiriamos žmogaus galios šiek tiek skiriasi nuo aristoteliškųjų. Aristotelis rašo, kad „yra trys sielos galios, kurios tvarko sielos veiklą ir tiesos pažinimą: juslė, protas ir troškimas.“¹⁶ Goluchovskis teigia, kad reikia skirti pažinimą, jausmą ir troškimą, šitaip akcentuodamas ne pačių pažinimo galių, o išorinio ir vidinio pasaulio patyrimo skirtumą.

Kaip ir Aristotelis, mūsų filosofas etikos problemų svarstymą pradeda nuo žmogaus tikslų ir jo siekiamų vertybių analizės, tačiau toji analizė jį galiausiai atveda prie kantiškų išvadų. Žmonių veiksmus sąlygojančiomis vertybėmis Goluchovskis laiko laimingumą, susijusį su jutimiškumu, tobulumą – su suvokimu, ir dorybę – su begaline proto¹⁷ idėja. Aiškindamas šių vertybių šaltinius, jis savitai pasiremia Kanto teorija. Autorius teigia, kad minėtosios vertybės kyla iš gyvūniškumo, žmogiškumo ir „besąlygiškos asmens (asmenybės) vertės“¹⁸ impulsų. Prisiminsime, kad Kantas taip pat skirsto pradinis gėrio įgymius žmoguje, tik paskutinįjį formuluoja kiek kitaip, kaip „asmenybės – protingos ir kartu *pažėgios būti atsakinga* būtybe“¹⁹ įgymį. Goluchovskis tiesiogiai neišryškina nuostatos, kad klasikinė gėrio samprata nėra pakankama, tačiau kantiškųjų moralės filosofijos sąvokų įpynimai rodo, kad jis pripažįsta moralumą kaip aukščiausiasį tikslą, laisvą valią – kaip visų vertybių

šaltinį. Goluchovskio praktinės filosofijos apibrėžimas – „mokslas apie išmintį, arba mokslas apie aukščiausią vertybę ir galutinį žmogaus gyvenimo tikslą“²⁰ – skamba visiškai tradiciškai. Jei „išminties“ sąvoką suvokiame aristoteliškai, apibrėžimas sako, kad praktinė filosofija yra mokslas apie tai, kas vertingiausia, bet jei ją suvokiame kantiškai, apibrėžime pastebime prieštarumą, nes Kantas išmintingumą aiškina kaip žinojimą, „kas teikia tikrąją ir patvarią naudą“²¹, ir jo nelaiko tikslu, o tik priemone kitam tikslui²². Kita vertus, vėliau jaunasis filosofas pripažįsta, kad aukščiausiasis tikslas esąs besąlygiškos žmogaus vertės išsaugojimas, elgesys, kurį diktuoja praktinis protas. Toliau aiškindamas, kas sudaro moralumo pagrindą, autorius nebenukrypta nuo Kanto teorijos. Kantiškai jis aprašo asmens valią, laisvę, proto autonomiją, pripažįsta, kad laisvė negali būti teorinio pažinimo objektas.

Šis pripažinimas – poetiška Goluchovskio frazė apie tai, kad laisvė ir autonomija „yra patikėtos jausmo gelmei“²³, ir kelios mintys apie moralinį jausmą susilaukia griežtos recenzento kritikos. Prieš pradėdami analizuoti moralės filosofijos dalių aprašymą, dabar ir panagrinsime traktato recenzijoje iškeliamus klausimus.

Traktato recenzentas ir jau minėtas to paties konkurso dalyvis Daugirdas teigia skyrių apie moralės filosofiją esant rimčiausia darbo dalimi, nors ir dėl jos pateikia pastabų. Jas apibendrinus aiškėja, kad iš esmės Daugirdas nepitaria Goluchovskio nuomonei dėl dviejų dalykų. Pirmiausia Daugirdas teigia, kad rašydamas apie moralinį jausmą, autorius neiš-

vengia dviprasmybės: viena vertus, jis teigia, kad valia ir laisvė „nepatenka refleksijos valdžion ir yra patikėtos jausmo gelmei“²⁴, kita vertus, pripažįsta, kad išgilinus į moralinį jausmą, ji galima išreikšti sąvokomis ir principais. Tenka iš dalies sutikti su šia pastaba, nes, aiškindamas moralę, Goluchovskis daugiausia remiasi Kanto koncepcija, o nedviprasmiškai ją derinti su moralinio jausmo teorija nėra įmanoma. Pats filosofijos klasikas ne visur vienodai vertina moralinį jausmą, bet niekad jo nelaiko moralės pamatu. Atkreipsime dėmesį į vieną iš griežčiausių pastabų *Moralės metafizikos pagrinduose*, kuria autorius pabrėžia, kad paviršutiniška būtų remtis moralės jausmu, „nes tie, kurie nemoka *mąstyti*, mano sau pagelbėti *jausmu* net tada, kai turi reikšmės vien visuotiniai dėsniai: jausmų prigimtis labai skiriasi ir negali būti vienareikšmiu matu nei gėriui, nei blogiui.“²⁵ Akivaizdu, kad Kantas negali įkvėpti Goluchovskio teigiamai vertinti moralinio jausmo vaidmens.

Autoriaus naudotos literatūros sąrašė yra britų moralinio jausmo teoretikų Anthony'io Shaftesbury'io, Franciso Hutchesono, Henry'io Home'o, Davido Hume'o, Adamo Smitho veikalai, tad tikėtina, kad „pažinimą širdimi“ ir moralinį jausmą jis apmąsto atsižvelgdamas į britiškąsias koncepcijas. Lyg prieštaraudamas Hutchesonui, Goluchovskis pabrėžia, kad moralinis jausmas nėra panašus į pojūčius. Artimesnė jo įsitikinimams, mūsų nuomone, yra Smitho teorija, kurioje moralinis jausmas turi labai plačią prasmę, apima ir sąžinės, ir net pareigos jausmus. Smitho nuomone, žmonės turi netarpišką ir pirmąpradį

instinktą, nukreipiantį siekti jų trokštamų tikslų, ir būtent jis, o „ne lėti ir nepatikimi proto nutarimai“²⁶ nurodo tinkamas tų tikslų realizavimo priemonės. Kita vertus, iš šios moralinės galios sprendimų atsiradusios bendros elgesio taisyklės vėliau virsta mūsų moralinių sprendimų kriterijais. Goluchovskio svarstymai apie moralinį jausmą yra savotiškas minėtų Smitho idėjų komentaras. Jie abu sutinka, kad mes instinktyviai nujaučiame, kas yra gera ir bloga, bet ši tamsi nuojauta atskleidžia tą patį, ką ir bendri moralės dėsniai. Kitaip negu Smithas, Goluchovskis vertina moralinių sprendimų šaltinį ir, tarsi atsakydamas pastarajam, rašo: „jeigu mūsų sprendimai apie moralumą arba nemoralumą atsiranda greitai, lyg be menkiausio apmąstymo kiltų iš tiesioginės pagavos, taip atrodo tik todėl, kad tokiu atveju nepastebime minties greičio.“²⁷ Taigi autorius panaudoja sau artimą moralinio jausmo teorijos motyvą, bet nepamiršta ir Kanto, pabrėžusio praktinio proto galią.

Antrasis dalykinis Daugirdo priekaištas yra dėl Dievo egzistavimo ir sielos nemirtingumo pagrindimo „ne faktiniais liudijimais, ne apreiškimu, ne intelektu“²⁸, o tik tikėjimu. Žinoma, recenzentas supranta, kad čia konkurentas remiasi Kantu, ir nepraleidžia progos pareikšti savo nepritarimo, bet jis nepastebi gana ryškaus Goluchovskio ir Kanto minčių apie Dievo vaidmenį moralės srityje skirtumo. Kantas pripažįsta, kad „moralė neišvengiamai veda į religiją“²⁹, kad be Dievo ir sielos nemirtingumo idėjų nebūtų pagrįsta aukščiausiojo gėrio galimybė, bet Goluchovskio moralės filosofijoje Dievo

vaidmuo ryškesnis. Jis jau pirmajame savo teiginyje apie moralės filosofiją Dievą laiko ne vienu iš moralumo sampratą grindžiančių elementų, o po dorybės aukščiausiu visų žmonių siektinu tikslu³⁰, vėliau teigia, kad protas turi „visas mintis, visus jausmus kreipti Dievo link“³¹. Goluchovskis bando įtikinti, kad proto autonomijai nekliudo pasidavimas aukščiausiai esybei, nors Kantas *Dorovės metafizikoje* jos vaidmenį gerokai apriboja, nes pabrėžia, kad aukščiausiasis įstatymų leidėjas, dieviškoji valia, „reiškia tik moralios esybės idėją, jos valia visiems yra įstatymas, bet ji nėra mąstoma, kaip šito įstatymo kūrėja.“³²

Moralės filosofijos dalis traktato autorius išskiria ir paaiškina skyrelyje „Moralės filosofijos apimtis ir ribos“. Pagrindine šio mokslo dalimi jis laiko prigimtine teisę. Jos objektą Goluchovskis apibrėžia kantiškai, nurodo, kad prigimtines žmogaus teises apibrėžia praktinis protas, užtikrindamas kiekvieno visuomenę sudarančių asmenų laisvę. Kaip ir Kantas, autorius teisę skirsto pagal teisinių žmonių santykių rūšis, nors specialiai neišskiria, bet pamini ir kosmopolitinėje būklėje egzistuojančią teisę. Kita vertus, Goluchovskis nepatikslina, kad protas *a priori* nustato tik privačiąją, o ne valstybinę ir tautų teises, tad pastarosios nėra prigimtinė teisė tiesiogine, traktate vartojama to termino prasme.

Sekdamas Kantu, filosofas išskiria elementariąją ir metodologinę dorybės mokslo dalis. Elementariojoje jis pateikia moralės vaizdinius ir principus, aptaria dorybių ir pareigų esmę bei jų rūšis. Gerai žinoma, kad Kantas pirmine sąvoka laiko pareigą, o dorybę apibrėžia tik kaip

tam tikrą nuostatą pareigos atžvilgiu: „dorybė yra žmogaus maksimos stiprumas atliekant savo pareigą.“³³ Priešingai nei Kantas, Goluchovskis mano, kad pareigos kyla iš dorybių. Šios nuomonės jis nepaaiškina, tad belieka galvoti, kad čia traktato autorius yra ištikimas Aristotelio dorybių etikos tradicijai. Savitai mūsų filosofas suvokia žmogaus pareigų įvairovę. Kaip ir Kantas *Dorovės metafizikoje*, pareigas jis skirsto į pareigas sau pačiam ir pareigas artimui. Tačiau sykiu jis įtraukia ir trečiąją grupę – pareigas Dievui. Prisiminsime, kad Kantas yra ne kartą neigęs pareigų Dievui etinę prasmę. Net veikale *Religija vien tik proto ribose*, specialiai aptariančiame religijos ir moralės ryšius, autorius teigia: „nėra ypatingų pareigų Dievui, nes Dievas iš mūsų nieko negali priimti, o mes negalime nei jam veikti, nei jo paveikti.“³⁴

Metodologinėje dalyje filosofas aiškina na laisvę kaip dorybės siekimo sąlygą,

polinkio į blogį įveikimą ir tapsmą dorybingu. Šioje dalyje aptardamas empirinė žmogaus būklė, Goluchovskis pripažįsta, kad egzistuoja visuotinis polinkis į blogį. Žinoma, tokį polinkį yra analizavęs ir Kantas, tad šį aspektą galima paaiškinti tiesiogine Kanto įtaka. Kantas apie pradinį blogį žmogaus prigimtyje rašo pirmajame veikalo *Religija vien tik proto ribose* skyriuje, bet ten jis apmąsto ir pradinį gėrio įgymį žmoguje. O Goluchovskis, lyg sekdamas Augustino³⁵ ir protestantiškąją tradiciją, apie polinkį į gėrį net neužsimena. Kita vertus, bendras traktato kontekstas rodo, kad autorius pripažįsta ne vien nuo Dievo malonės, bet ir nuo paties žmogaus pastangų priklausomą galimybę šį polinkį išgyvendinti. Trečiasis empirinės žmogaus būklės apibūdinimo aspektas, „iš tiesų dorybingo charakterio įgijimas“³⁶, taip pat sietinas su Kanto idėjomis veikale *Religija vien tik proto ribose*.

IŠVADA

XIX a. trečiajame dešimtmetyje Vilniaus universiteto mokslininkai moralės filosofijoje bando jungti klasikinę etikos tradiciją ir naująją Kanto moralumo sampratą. Goluchovskio „Konkursiniame traktate“ pateikta moralės filosofija vertintina kaip Aristotelio, stoicizmo, moralinio jausmo ir Kanto teorijų kompozicija. Kompozicija nėra pakankamai sklandžiai suderinta, autorius lyg tiesiog nepastebi autonomijos ir teonomijos, žmogaus tikslais ir praktinio proto dėsniais, dorybėmis ir pareigomis grįstų koncepcijų skirtumų. Autoriaus nenuoseklumas ypač išryškėja palyginus skirtingose jo trakta-

to vietose dėstomas mintis apie moralaus elgesio pagrindą. Įžangoje ir teorinėje dalyje tuo pagrindu jis laiko protą, dalyje apie filosofijos dėstymą – jausmą. Romantinės pasaulėžiūros bei jos formavimuisi didelę įtaką dariusios Shaftesbury'io filosofijos bruožai pastebimi Goluchovskio svarstymuose apie žmogaus gyvenimo prasmę ir tikslą traktato dalyje „Filosofijos dėstymo planas“. Teorinė „Konkursinio traktato“ moralės filosofijos dalį daugiausiai paveikė Kanto idėjos, nors joje yra ir kelios kitiems to laiko vokiečių filosofams – Fichte'ui, Schellingui, Hegeliui – artimos mintys. Kaip ir

straipsnyje „Romantinės filosofijos bruožai Juozapo Vaitiekaus Goluchovskio *Konkursiniame traktate*“ analizuotoms Goluchovskio traktato logikai bei metafizikai skirtoms dalims, taip ir jo traktato

daliai apie moralės filosofiją Schellingas ypatingos įtakos nedaro. Galima daryti prielaidą, kad jo šalininku Goluchovskis tampa vėliau, kai išvyksta stažuotis į Erlangeną.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse. Filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje - pirmojoje XIX a. pusėje.* Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Dalius Viliūnas. – Vilnius: KFMI, 2008, p. 223–253, 262–331.
- ² Stefan Harassek. *Józef Gołuchowski.* – Kraków: Skład Główny w Kasie im. J. Mianowskiego, 1924.
- ³ Józef Gołuchowski. *Rozprawa konkursowa*, 1821, p. 158. LMAVB, F 18-90.
- ⁴ Deni Diderot. *Principes de la philosophie morale.* A. 745 (ten pat, p. 162).
- ⁵ Goluchovskio sąrašas eina per devynis puslapius (ten pat, p. 158–166), o Daugirdas nurodo tik tris veikalus. (Angelas Daugirdas. *Traktatas apie logiką, metafiziką ir moralės filosofiją.* // Angelas Daugirdas. *Raštai.* Iš lenkų k. vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Margi raštai, 2006, p. 151).
- ⁶ Pažymėtina, kad rašydamas traktatą Goluchovskis Varšuvos universitete dėstė būtent Prigimtinės teisės kursą, tad natūralu, jog įgytą patirtį savo noru parodė ir konkurso vykdytojams.
- ⁷ Friedrich Wilhelm Joseph Schelling. *System des transzendentalen Idealismus* <<http://www.zeno.org/Philosophie/M/Schelling,+Friedrich+Wilhelm+Joseph/System+des+transzendenten+Idealismus/Einleitung/%C2%A7+3.+Vorl%C3%A4ufige+Einteilung+der+Transzendental-Philosophie>>, § 3, B.
- ⁸ Juozapas Vaitiekus Goluchovskis. *Konkursinis traktatas.* Iš lenkų k. vertė D. Viliūnas. // *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse. Filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje - pirmojoje XIX a. pusėje.* Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Dalius Viliūnas. – Vilnius: KFMI, 2008, p. 285.
- ⁹ Ten pat.
- ¹⁰ Ten pat, p. 286.
- ¹¹ Stefan Kaczmarek. *Aniol Dowgird, filozof nieznamy.* – Warszawa: Książka i Wiedza, 1965, s. 34, 76.
- ¹² Bronislavas Lagovskis. Goluchovskis ir romantizmo pradžia, *Filosofija: praeitis ir dabartis.* Ats. redaktorius R. Plečkaitis. – Vilnius: Mintis, 1981, p. 24.
- ¹³ Włodzimierz Tyburski. *Myśl etyczna w Polsce od XVI do XIX wieku.* – Toruń: Top Kurier, 2000, s. 346.
- ¹⁴ Johanas Gotlybas Fichtė. *Žmogaus paskirtis.* Iš vokiečių k. vertė K. Rickevičiūtė. – Vilnius: Mintis, 1982, p. 134.
- ¹⁵ Plg. Georgas Hėgelis. *Istorijos filosofija.* Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 45–53.
- ¹⁶ Aristotelis. Nikomacho etika. Iš senosios graikų k. vertė J. Dumčius. // Aristotelis. *Rinktiniai raštai.* – Vilnius: Mintis, 1990, p. 170.
- ¹⁷ Traktato vertime į lietuvių kalbą čia ir kitose vietose vartojama sąvoka *rozum* yra išversta „intelektas“. Straipsnyje vertimą pakeisime, nes Goluchovskis paaiškina, jog *Rozum* yra galia, kurianti „Dievo vaizdinį, sielos nemirtingumo, moralinės tvarkos, besąlygiškos žmogaus vertės, dorybės, aukštesnės žmogaus paskirties ir pan.“ (Juozapas Vaitiekus Goluchovskis. *Konkursinis traktatas*, p. 300) vaizdinius. Vadinas, šią sąvoką jis suvokia kantiškai, taigi ją versti „protas“ būtų tiksliau.
- ¹⁸ Juozapas Vaitiekus Goluchovskis. *Konkursinis traktatas*, p. 286.
- ¹⁹ Immanuel Kant. *Religija vien tik proto ribose.* Iš vokiečių k. vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Pradai, 2000, p. 41.
- ²⁰ Juozapas Vaitiekus Goluchovskis. *Konkursinis traktatas*, p. 287.
- ²¹ Imanuelis Kantas. *Praktinio proto kritika.* Iš vokiečių k. vertė R. Plečkaitis. – Vilnius: Mintis, 1987, p. 53.
- ²² Imanuelis Kantas. *Dorovės metafizikos pagrindai.* Iš vokiečių k. vertė K. Rickevičiūtė. – Vilnius, Mintis, 1980, p. 44–45.
- ²³ Juozapas Vaitiekus Goluchovskis. *Konkursinis traktatas*, p. 288.

- ²⁴ Angelas Daugirdas. *Pastabos apie konkurso į Teorinės ir praktinės filosofijos katedrą traktatą, pažymėtą trečiuoju numeriu*. Iš lenkų k. vertė D. Viliūnas. // *Apšvietos ir romantizmo kryžkelėse. Filosofijos kryptys ir kontroversijos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje–pirmojoje XIX a. pusėje*. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Dalius Viliūnas. Iš lenkų k. vertė D. Viliūnas – Vilnius: KFMI, 2008, p. 329.
- ²⁵ Immanuelis Kantas. *Dorovės metafizikos pagrindai*, p. 80.
- ²⁶ Adam Smith. *The Theory of Moral Sentiments*. Edited by Sálvio M. Soares. – São Paulo: MetacLibri, 2006, p. 69.
- ²⁷ Juozapas Vaitiekus Goluchovskis. *Konkursinis traktatas*, p. 289.
- ²⁸ Angelas Daugirdas. *Pastabos apie konkurso į Teorinės ir praktinės filosofijos katedrą traktatą, pažymėtą trečiuoju numeriu*, p. 331.
- ²⁹ Immanuel Kant. *Religija vien tik proto ribose*, 2000, p. 22.
- ³⁰ Juozapas Vaitiekus Goluchovskis. *Konkursinis traktatas*, p. 263.
- ³¹ Ten pat, p. 289.
- ³² Immanuel Kant. *Die Metaphysik der Sitten* <<http://www.korpora.org/Kant/aa06/>>, p. 227.
- ³³ Ten pat, p. 394.
- ³⁴ Immanuel Kant. *Religija vien tik proto ribose*, p. 186–187.
- ³⁵ Plg. Augustino teiginius kūrinyje *Apie laisvąjį sprendimą*: „už nuodėmę pasmerkti bausmei, kurioje gimstame ir mirtingi ir neišmanėliai ir pavaldūs kūnui“; „nors gimė nežinojime ir sunkume, jokia būtinybė jos [sielos, – R. M. V.] nespaudžia pasilikti tokia, kokia gimė“ (Aurelijus Augustinas. *Dialogai: apie laisvąjį sprendimą*. Iš lotynų k. vertė O. Daukšienė. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001, p. 371, 375).
- ³⁶ Juozapas Vaitiekus Goluchovskis. *Konkursinis traktatas*, p. 293.